

A Meta-Synthesis of Factors Affecting the Implementation of Entrepreneurship Curriculum in Secondary Schools: Emphasizing Teachers' Roles

Parisa Nouri¹, Ali Akbar Sheikhi Fini²*, Hossein Zeinalipour³ & Seyyed
Abdolvahab Samavi⁴

1. PhD Student in Curriculum Planning, Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran. Email: parisa2014.n@gmail.com
2. Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran. Email: fini2013@hormozgan.ac.ir
3. Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran. Email: hzeinalipour@hormozgan.ac.ir
4. Department of Educational Sciences, Faculty of Humanities, University of Hormozgan, Bandar Abbas, Iran. Email: samavi@hormozgan.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Keywords:

Entrepreneurship Curriculum,
Pivotal role of teachers,
Curriculum Implementation,
Secondary Education, Meta-
Synthesis.

Article history:

Received: 4 June 2025

Received: 11 August 2025

Accepted: 30 November 2025

Published: 20 December 2025

ABSTRACT

This study aimed to identify and analyze the factors influencing the implementation of the entrepreneurship curriculum in secondary schools, with particular emphasis on the pivotal role of teachers. Employing a meta-synthesis approach based on Sandelowski and Barroso's (2007) seven-step model, the study initially collected 129 articles published between 2015 and 2024, from which 40 studies were purposively selected based on their relevance to the topic and their publication in reputable scientific journals. Data were analyzed using content coding in the qualitative analysis software MAXQDA. The findings indicate that the factors affecting the implementation of the entrepreneurship curriculum can be categorized into three main dimensions: the teaching-learning pathway, encompassing the application of active learning approaches, professional development of teachers, and the creation of innovative, technology-driven learning environments; the socio-cultural context, including attention to cultural and social characteristics, active stakeholder participation, and enhancement of international collaboration; and implementation and evaluation mechanisms, involving the design of flexible assessment systems, alignment of the curriculum with overarching educational policies, and identification of barriers to effective implementation. By presenting a comprehensive model, this study provides policymakers and educational administrators with a framework to enhance the implementation of the entrepreneurship curriculum.

Cite this article: Nouri, P., Sheikhi Fini, A. A., Zeinalipour, H., & Samavi, S. A. (2025). A Meta-Synthesis of Factors Affecting the Implementation of Entrepreneurship Curriculum in Secondary Schools: Emphasizing Teachers' Roles. *Curriculum Studies in Teacher Education & Development*, 1(3), 87-106. <http://doi.org/10.22034/10.22034/jcsted.2025.527903.1026>

This article is based on the Ph.D. dissertation of Parisa Nouri at University of Hormozgan.

© The Author(s).

Publisher: Iranian Curriculum Studies Association.

Extended Abstract

Introduction

In recent years, amid rapid economic and social transformations and the growing importance of entrepreneurship as a key driver of sustainable development and employment, entrepreneurship education has gained particular prominence in educational systems worldwide, especially at the secondary level. Secondary schools, as the primary context for shaping students' attitudes, values, and foundational skills, play a critical role in preparing young people to face economic challenges and create employment opportunities. Entrepreneurship curricula serve as strategic tools for enhancing human capital and empowering students, yet their success largely depends on teachers' competence and instructional leadership, as they connect entrepreneurial content to real societal needs and guide students in developing entrepreneurial skills. Nevertheless, the implementation of these programs faces structural, cultural, managerial, and educational challenges that require careful identification and analysis. Focusing on the pivotal role of teachers, this study systematically examines the factors influencing successful curriculum implementation, providing insights for policymakers, educational administrators, and teachers, and highlighting how teachers' leadership can enhance the quality and effectiveness of entrepreneurship education in schools.

Methodology

The present study, aiming to systematically identify the key factors influencing the implementation of entrepreneurship curricula with a particular focus on the pivotal role of teachers in secondary schools, was conducted using a qualitative approach and a meta-synthesis method. To this end, an extensive and systematic search was carried out in reputable domestic and international academic databases covering the period from 2015 to 2024 to identify relevant studies. Following an initial screening and refinement, 40 research articles were selected as the final sample for analysis based on methodological rigor, thematic relevance, and content richness, particularly regarding teachers' roles and functions in entrepreneurship education. Data analysis was conducted in three stages—open, axial, and selective coding—to identify the key dimensions and components related to the implementation of entrepreneurship curricula in secondary schools. The extracted data were coded, categorized, and analyzed using MAXQDA software in accordance with the five-step meta-synthesis procedure of Sandelowski and Barroso, resulting in a systematic model elucidating the role of teachers in the successful implementation of entrepreneurship programs.

Finding and Discussion

The findings of the study indicate that the implementation of the entrepreneurship curriculum in secondary schools is shaped around three key dimensions, with teachers playing a central role. The first dimension, the learning and teaching pathway, includes teachers' instructional guidance, learner empowerment, active student–teacher interaction, teacher support resources and tools, the integration of innovation and technology in teaching, and the development of students' entrepreneurial skills under teachers' leadership. The second dimension, the social and cultural context, emphasizes teachers' role in linking school, family, and community

through cultural and environmental guidance, stakeholder collaboration, and community engagement. In this context, teachers act not only as knowledge transmitters but also as facilitators of social and cultural interactions and as intermediaries in mobilizing stakeholder support. The third dimension, the implementation and evaluation mechanism, encompasses instructional leadership, assessment of program impacts, alignment with national and international policies, stakeholder feedback, and management of challenges. The results demonstrate that the success of entrepreneurship programs depends on teachers' central role in implementation and evaluation, and that professional empowerment and support for teachers are essential for achieving the objectives of entrepreneurship education.

فرا ترکیب عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه: با تأکید بر نقش محوری معلمان

پریسا نوری^۱، علی اکبر شیخی فینی^۲، حسین زینلی پور^۳ و سید عبدالوهاب سماوی^۴

۱. دانشجوی دکتری رشته برنامه ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران.

رایانامه: parisa2014.n@gmail.com

۲. نویسنده مسئول: گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. رایانامه: fini2013@hormozgan.ac.ir

۳. گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. رایانامه: hzeinalipour@hormozgan.ac.ir

۴. گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه هرمزگان، بندرعباس، ایران. رایانامه: samavi@hormozgan.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله اصیل پژوهشی	پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه با تأکید بر نقش محوری معلمان، با استفاده از روش فراترکیب با مدل هفت مرحله‌ای Sandelowski & Barroso (2007) انجام شده است. در این مطالعه ابتدا ۱۲۹ مقاله منتشر شده بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ جمع‌آوری و با استفاده از نمونه‌گیری هدفمند، ۴۰ مقاله با معیارهای مرتبط بودن موضوع، انتشار در مجلات معتبر علمی انتخاب شدند. داده‌ها با کمک نرم‌افزار تحلیل کیفی MAXQDA به صورت کدگذاری محتوایی تحلیل شدند. بر اساس یافته‌های پژوهش، عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در سه بُعد اصلی طبقه‌بندی می‌شوند: ۱) مسیر یادگیری و تدریس، شامل به‌کارگیری رویکردهای یادگیری فعال، توسعه حرفه‌ای معلمان و ایجاد محیط‌های نوآورانه و فناوری محور؛ ۲) بستر اجتماعی و فرهنگی، شامل توجه به ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی، مشارکت فعال ذینفعان و ارتقای همکاری‌های بین‌المللی؛ و ۳) سازوکار اجرا و ارزیابی، شامل طراحی سیستم‌های ارزیابی انعطاف‌پذیر، هم‌راستاسازی برنامه درسی با سیاست‌های کلان آموزشی و شناسایی موانع اجرای مؤثر برنامه. این پژوهش با ارائه مدلی جامع، امکان بهبود اجرای برنامه درسی کارآفرینی را برای سیاست‌گذاران و مدیران آموزشی فراهم می‌سازد.
کلید واژه‌ها: برنامه درسی کارآفرینی، نقش محوری معلمان، اجرای برنامه درسی، دوره متوسطه، فراترکیب.	

تاریخچه مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۱۴

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۵/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۰۹

تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۲۹

استناد به این مقاله: نوری، پریسا؛ شیخی فینی، علی اکبر؛ زینلی پور، حسین و سماوی، سید عبدالوهاب. (۱۴۰۴). فراترکیب عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه: با تأکید بر نقش محوری معلمان. *مطالعات برنامه درسی در تربیت و بالندگی معلم*، ۱ (۳)، ۸۷-۱۰۶.

<http://doi.org/10.22034/10.22034/jcsted.2025.527903.1026>

این مقاله برگرفته از رساله دکتری پریسا نوری در دانشگاه هرمزگان است.

© نویسندگان.

ناشر: انجمن مطالعات برنامه درسی ایران.

مقدمه

نظام آموزش و پرورش یکی از ارکان اساسی هر جامعه محسوب می‌شود و نقشی کلیدی در تربیت نیروی انسانی کارآمد و مولد ایفا می‌کند. علاوه بر انتقال دانش و ارزش‌های فرهنگی، این نظام وظیفه دارد دانش‌آموزان را با مهارت‌های ضروری مجهز سازد تا آنان برای ورود به جامعه و بازار کار آماده شوند (Karimi, 2020). با این حال، شواهد متعدد نشان می‌دهد که یکی از مشکلات اساسی نظام آموزشی، ناکافی بودن آموزش‌های مهارتی و کارآفرینانه برای پاسخ‌گویی به نیازهای روز جامعه و بازار کار است. این کاستی موجب بروز پیامدهایی چون افزایش نرخ بیکاری، کاهش روحیه نوآوری و افت انگیزه‌های کارآفرینانه در نسل‌های جوان شده است (Akbari et al., 2023).

در سطح جهانی نیز، آموزش کارآفرینی به عنوان یکی از راهبردهای اساسی برای توسعه قابلیت‌های فردی، اجتماعی و حرفه‌ای دانش‌آموزان مورد توجه قرار گرفته است (Möttönen & Tunkkari-Eskelinen, 2020)، اما شواهد نشان می‌دهد پیچیدگی ذاتی کارآفرینی (Muller & Anderson, 2014) و چالش‌های اجرایی آن، اجرای مؤثر برنامه‌های درسی مرتبط را با موانع گوناگون مواجه کرده است (Alda & Sanz-Ponce, 2021).

پژوهش‌ها نشان داده‌اند که روش‌های آموزش کارآفرینی بسیار متنوع بوده و در سطوح مختلف تحصیلی اجرا می‌شوند، اما نبود انسجام میان این روش‌ها و عدم هم‌سویی با نیازهای بازار کار، ابهامات و ناکارآمدی‌هایی را در ارائه این برنامه‌ها به وجود آورده است (Thomassen et al., 2020). در حالی که تمرکز اصلی پژوهش‌های پیشین بر آموزش کارآفرینی در دوره‌های دانشگاهی و پیش از دانشگاه بوده است (Martin et al., 2013; Nabi et al., 2017)، شواهد اخیر بر ضرورت توجه به این آموزش‌ها در مدارس، به‌ویژه از مقطع ابتدایی تا متوسطه، تأکید دارند. بسیاری از کشورها با اصلاحات گسترده در برنامه‌های درسی، این آموزش را از دوره ابتدایی آغاز کرده و تا سطوح آموزش عالی ادامه داده‌اند. این رویکرد، علاوه بر تقویت پیوند میان مدرسه، صنعت و کشاورزی، موجب غنای تجارب یادگیری دانش‌آموزان شده است (Yaghoubi Najafabadi, 2010). نمونه‌هایی از این سیاست‌گذاری آموزشی را می‌توان در کشورهای پیشرو مانند ژاپن و سوئد مشاهده کرد، به‌طوری‌که ژاپن از نخستین کشورهای آسیایی بود که آموزش کارآفرینی را در دبیرستان‌ها آغاز کرد (Sabzeh, 2015) و سوئد نیز در سال ۲۰۱۱ برنامه درسی آموزش کارآفرینی خود را اجرایی کرد (Fjès et al., 2019).

معلمان به‌عنوان یکی از عوامل کلیدی مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در مدارس نقش بسزایی دارند. آنان نه تنها مجریان برنامه‌های درسی هستند، بلکه به‌عنوان الگوهای تربیتی و تسهیل‌گر یادگیری، توانایی انتقال نگرش‌ها و مهارت‌های کارآفرینانه به دانش‌آموزان را دارا می‌باشند. (Mehrmohammadi, 2017) معتقد است که معلمان در فرایند برنامه‌درسی نقشی محوری ایفا می‌کنند و از طریق مشارکت حرفه‌ای خود زمینه بهبود و ارتقای کیفیت آن را فراهم می‌سازند. در این چارچوب، معلمان به‌عنوان مجریان نهایی، واپسین حلقه فرایند برنامه‌ریزی درسی محسوب می‌شوند (Alsubaie, 2016). از این رو، ارتباط میان معلم و برنامه درسی غیرقابل انکار و بنیادین است.

در سیاست‌های کلان آموزش و پرورش ایران نیز به ضرورت آموزش کارآفرینی پرداخته شده است. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، پرورش نیروی انسانی خلاق، ماهر و کارآفرین را به عنوان یکی از اهداف اصلی نظام آموزشی معرفی کرده است (Nasiri Nariman et al., 2023). به‌ویژه در دوره متوسطه، آموزش کارآفرینی از اهمیت بالایی برخوردار است (Syamsudin et al., 2024) زیرا این دوره به‌عنوان یکی از دوره‌های تأثیرگذار در نظام آموزشی، نقش کلیدی در آماده‌سازی دانش‌آموزان برای تصمیم‌گیری‌های شغلی و آتی ایفا می‌کند (Mehrmohammadi, 2017). در این مسیر، معلمان با بهره‌گیری از دانش تخصصی و مهارت‌های تدریس خلاق، نقش محوری در هدایت دانش‌آموزان ایفا می‌کنند. از آنجا که بسیاری از دانش‌آموزان پس از این دوره وارد بازار کار می‌شوند، برنامه‌های درسی باید به‌گونه‌ای طراحی شوند که ضمن آماده‌سازی آنان برای ادامه تحصیل، مهارت‌های لازم برای ورود به بازار کار را نیز به آنان آموزش دهند (Mosapour, 2017).

ادغام این آموزش‌ها در برنامه درسی مدارس نه تنها تجربیات یادگیری دانش‌آموزان را غنی‌تر می‌کند، بلکه به توسعه کسب‌وکارهای نوپا، تقویت ارتباط صنعت و مدرسه، بهبود محتوای آموزشی و روش‌های تدریس در این حوزه کمک می‌کند (Bacigalupo et al., 2016). همچنین، مطالعات نشان داده‌اند که فعالیت‌های فوق‌برنامه و آموزش‌های غیر رسمی، تأثیر زیادی در تقویت علاقه دانش‌آموزان به کارآفرینی دارند (Leger et al., 2025; Rahayu et al., 2023). اجرای موفق برنامه‌های درسی کارآفرینی، مستلزم طراحی محتوای آموزشی مناسب، انعطاف‌پذیری در روش‌های آموزشی، شناسایی دقیق نیازهای یادگیرندگان و توانمندسازی در مواجهه چالش‌هاست (Bakhshian et al., 2024). در این میان، توانمندسازی معلمان، آموزش حرفه‌ای آنان، و فراهم کردن فرصت‌های توسعه فردی برایشان مهم‌ترین پیش‌نیاز اجرای مؤثر چنین برنامه‌هایی محسوب می‌شود. معلمان صرفاً مجری برنامه‌های درسی نیستند؛ بلکه با توجه به تجارب زیسته آموزشی و زمینه‌های تدریس خود، قادر به بازطراحی و تطبیق محتوای فعالیت‌های کلاسی هستند (Bascia et al., 2014). علاوه بر این، تعامل مؤثر میان تمام عناصر آموزشی، اعم از معلمان، مدیران، دانش‌آموزان، سیاست‌گذاران و خانواده‌ها نیز نقش کلیدی در تحقق این امر دارد (Dusenbury et al., 2003; Khan & Lew, 2015).

با این وجود، اجرای برنامه‌های درسی کارآفرینی، علی‌رغم ضرورت آن، با چالش‌هایی نظیر کمبود منابع آموزشی، ضعف در تربیت معلمان متخصص و توانمند در آموزش کارآفرینی و ناهماهنگی بین محتوای آموزشی با نیازهای بازار کار مواجه است (Yarmohammadzadeh et al., 2019). همچنین، فقدان رویکردی منسجم در تدوین و اجرای این برنامه‌ها، مشکلات موجود را تشدید می‌کند (Chunrasaksakun et al., 2015).

در سال‌های اخیر، مطالعات مربوط به آموزش کارآفرینی و برنامه‌های درسی مرتبط با آن به طور قابل توجهی افزایش یافته است که در ادامه به برخی از آن‌ها پرداخته می‌شود. پژوهش‌های (Khajeh et al. (2022); Shahraki et al. (2023); Naderi et al. (2019); (2023); Rahimian et al., Bongco and David (2020); Abolhasani et al. (2021); Madondo (2021); Palestina et al. (2020); (2020); اجرای آن پرداخته‌اند. نتایج این مطالعات نشان می‌دهد که اجرای برنامه‌های درسی با موانع متعددی روبروست که از جمله آنها می‌توان به عدم مشارکت فعال معلمان در فرآیند طراحی و اجرای برنامه‌های کارآفرینی، نبود نیروی انسانی متخصص، کمبود منابع و زیرساخت‌های آموزشی اشاره کرد. در مقابل، پژوهش‌های (Hardie et al. (2023); Farhadi et al. (2023); Minaeipour et al. Mokhtari et al. (2023); Yarmohammadzadeh et al. (2019); Smirno et al. (2023); Paramitasari et al. (2024); Metan and Rahmavati (2024); Moradi Pardanjan et al. (2020); (2018); Durnadula et al. (2023); به ابعاد مختلف نگرش کارآفرینانه، رفتار کارآفرینانه و مهارت‌های کارآفرینی پرداخته‌اند. نتایج به دست آمده حاکی از آن است که عوامل آموزشی، به ویژه تقویت مهارت‌های حل مسئله و ایجاد نگرش مثبت در معلمان، نقش محوری در توسعه نگرش کارآفرینانه دانش‌آموزان ایفا می‌کند و بر اهمیت پرورش این مهارت‌ها و ترویج فرهنگ کارآفرینی در محیط‌های آموزشی تأکید دارند.

مطالعات دیگری از جمله مطالعات (Jafarpour et al. (2024); Bakhshian et al. (2024); Ruseva et al. (2024); Malekipour. (2022); Omid et al. (2018); Gamd and Uliana (2017); کارآفرینی و شغلی، ضرورت وجود عناصری چون اهداف مشخص، محتوای جامع، روش‌های یاددهی-یادگیری متنوع، راهبردهای تدریس مناسب، ارزشیابی کارآمد و پیامدهای یادگیری دانش‌آموزان را در این حوزه ضروری می‌داند. همچنین، پژوهش‌های (Khodabandeh (2021); Tayebnia et al. (2023); Heshmatifar et al., (2019); Leger et al. (2025); Aryati et al. (2023); Jackson et al. (2023); Miço and Cungu (2023); Núñez-Canal et al. (2023); Lupia (2021); Jebidi et al. (2024); Dike and Effanga (2020); Adisel et al. (2022); Mortezaejad (2022); Javid Parvar et al. (2023); Omid et al. (2019); مختلف تحصیلی، و ارزیابی اثربخشی این برنامه‌ها پرداخته‌اند. این مطالعات با هدف درک عمیق‌تر فرآیند آموزش کارآفرینی، شناسایی چالش‌ها و ارائه راهکارهای عملی برای بهبود آن انجام شده‌اند و به طور ویژه بر نقش معلمان در موفقیت این فرآیند تأکید دارند.

همچنین، پژوهش‌های (Wiley, (2023); Manzanillo, (2024); S Silin, (2022) نشان می‌دهد که معلمان کارآفرینی، با بهره‌گیری از تجربیات زیسته خود در مدیریت کسب‌وکار و فعالیت‌های کارآفرینی، ظرفیت قابل توجهی برای غنی‌سازی فرآیند یادگیری دانش‌آموزان دارند. این معلمان می‌توانند با ادغام تجربه‌های عملی خود در برنامه درسی، استفاده از منابع و مشارکت‌های خارجی و طراحی فعالیت‌های عمل‌گرا، مهارت‌ها و نگرش‌های کارآفرینانه دانش‌آموزان را تقویت کرده و یادگیری فعال و مشارکتی را ارتقا دهند. با این وجود، پژوهش‌های اخیر نشان می‌دهد که علی‌رغم این ظرفیت‌ها، نقش محوری معلم در اجرای برنامه‌های درسی کارآفرینی اغلب نادیده گرفته شده است. شواهد میدانی حاکی از آن است که وقتی معلمان آزادی عمل و اختیار کافی در طراحی و تعدیل محتوای برنامه درسی دارند، می‌توانند آن را با نیازهای واقعی دانش‌آموزان و بازار کار همسو کنند. نظریه توانمندسازی معلمان^۱ بیان می‌کند که هرچه معلمان در تصمیم‌گیری‌های حرفه‌ای، طراحی برنامه درسی و انتخاب روش‌های تدریس مستقل‌تر باشند، اثرگذاری آنان بر یادگیری دانش‌آموزان و کیفیت اجرای برنامه‌های آموزشی افزایش می‌یابد (Mohammadi & Rashidi, 2020). این نظریه چارچوبی معتبر برای تأکید بر نقش محوری معلم و ضرورت حمایت از استقلال حرفه‌ای او در آموزش کارآفرینی فراهم می‌کند.

با وجود رشد چشمگیر پژوهش‌ها در حوزه آموزش کارآفرینی، همچنان اجرای مؤثر برنامه‌های درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه با چالش‌های جدی مواجه است. این چالش‌ها در کشورهای مختلف به صورت‌های متنوعی بروز می‌یابند، اما در ایران، مهم‌ترین نمود آن در ناهماهنگی میان محتوای برنامه‌های درسی، نیازهای واقعی بازار کار و توانمندی‌های معلمان دیده می‌شود. هرچند سیاست‌های کلان آموزش و پرورش، از جمله سند تحول بنیادین، بر تربیت نیروی انسانی خلاق، ماهر و کارآفرین تأکید دارند (Nasiri Nariman et al., 2023)، شواهد میدانی نشان می‌دهد که بسیاری از مدارس، به‌ویژه در دوره متوسطه، فاقد چارچوبی منسجم و کارآمد برای اجرای آموزش کارآفرینی هستند (Shahraki et al., 2023).

در چنین شرایطی، وجود یک پایگاه نظری جامع و منسجم، برای شناسایی، طبقه‌بندی و تحلیل نظام‌مند عوامل مؤثر بر اجرای برنامه‌های درسی کارآفرینی، ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در این پژوهش، مدل فراترکیب Sandelowski and Barroso (2007) به عنوان پایگاه نظری انتخاب شده است. این مدل، با ویژگی‌هایی همچون: (۱) رویکرد کل‌نگر به پدیده‌ها، (۲) امکان تلفیق داده‌های کمی و کیفی، (۳) سازمان‌دهی یافته‌های پراکنده و (۴) تولید چارچوبی نظری و کاربردی، توانایی بالایی در تبیین چالش‌های پیچیده آموزشی دارد. انتخاب این مدل، به دلیل سازگاری آن با ماهیت چندبعدی آموزش کارآفرینی و قابلیت آن در شناسایی تعاملات میان عوامل انسانی، ساختاری، برنامه‌ای و محیطی بوده است.

بر اساس این پایگاه نظری، مسئله اصلی پژوهش حاضر چنین تبیین می‌شود: اجرای برنامه‌های درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه ایران، علی‌رغم ضرورت و تأکیدات اسناد بالادستی، با ضعف انسجام محتوایی، کمبود منابع انسانی متخصص، ناهماهنگی میان ذی‌نفعان و عدم انطباق با نیازهای واقعی بازار کار مواجه است. معلمان، به عنوان عنصر کلیدی در فرآیند یاددهی-یادگیری، نقش محوری در موفقیت این برنامه‌ها دارند و توانمندسازی آن‌ها در اعمال تغییرات خلاقانه و نوآورانه در برنامه درسی می‌تواند یکی از راهکارهای مؤثر برای غلبه بر این چالش‌ها باشد. با بهره‌گیری از رویکردی سیستماتیک و چندسطحی همانند مدل سندلوسکی و باروسو، می‌توان عوامل مؤثر بر اجرای برنامه‌ها را شناسایی، تحلیل و طبقه‌بندی کرد؛ رویکردی که نه تنها تصویر روشنی از ابعاد مسئله ارائه می‌دهد، بلکه مسیرهای عملی برای بهبود طراحی، اجرا و ارزیابی برنامه‌های درسی کارآفرینی را نیز فراهم می‌سازد.

بنابراین، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد فراترکیب مبتنی بر مدل Sandelowski and Barroso (2007) درصدد شناسایی نظام‌مند عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه و ارائه مدلی نظری برای بهبود آن است. در این مدل، معلم به عنوان محور اصلی فرآیند آموزشی شناخته شده و نقش کلیدی او در تنظیم، تطبیق و نوآوری برنامه درسی با نیازهای واقعی دانش‌آموزان و جامعه برجسته می‌شود. انتظار می‌رود این مدل، هم راهنمای عمل مؤثری برای سیاست‌گذاران و

¹ Teacher Empowerment Theory

مدیران آموزشی باشد و هم به عنوان ابزاری علمی، کیفیت آموزش کارآفرینی را ارتقا دهد و مسیر توانمندسازی دانش‌آموزان برای دستیابی به آینده‌ای خلاق، نوآور و مولد را تسهیل کند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی با نقش محوری معلمان در مدارس متوسطه انجام شده است. بدین منظور، از رویکرد کیفی و روش فرا ترکیب استفاده شده است. بدین منظور، از رویکرد کیفی و روش فرا ترکیب با مدل (Sandelowski and Barroso, 2007) بهره گرفته شده است. این مدل از جمله روش‌های ساختاریافته و معتبر در تحلیل و تلفیق یافته‌های کیفی در حوزه مطالعات آموزشی و اجتماعی است که فرآیند تحلیل و ترکیب داده‌ها را به صورت گام‌به‌گام و شفاف مشخص می‌کند (Shafiee et al., 2022). در این راستا، جامعه پژوهش این مطالعه شامل تمامی مقالات و منابع علمی مرتبط با موضوع است که در پایگاه‌های داده معتبر داخلی و بین‌المللی منتشر شده‌اند. منابع مورد بررسی شامل پایگاه‌هایی نظیر Science Direct, Elsevier, Scopus و پایگاه‌های معتبر داخلی نظیر SID، نورمگز و پایگاه علوم انسانی بوده است. از طرفی، انتخاب نمونه‌ها از میان جامعه پژوهش با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند ملاک‌مدار انجام شد. در این روش، پژوهشگر منابعی را انتخاب کرده است که: (۱) به صورت مستقیم به موضوع پژوهش مرتبط باشند، (۲) در مجلات معتبر یا کنفرانس‌های علمی منتشر شده باشند و (۳) از کیفیت بالایی علمی و استنادپذیری برخوردار باشند. در این میان، فرآیند نمونه‌گیری تا زمانی ادامه یافت که تحلیل‌ها و داده‌ها به اشباع رسیدند؛ بدین معنا که افزودن منابع جدید، اطلاعات یا بینش تازه‌ای به یافته‌های پژوهش اضافه نکرد. بدین ترتیب بر اساس مدل سندلوسکی و باروسو، فرآیند فرا ترکیب در این پژوهش به صورت گام‌به‌گام و در هفت مرحله زیر اجرا شد:

(۱) تدوین سؤال پژوهش: هدف اصلی پژوهش، شناسایی عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی با نقش محوری معلمان در مدارس متوسطه بوده که به صورت روشن و دقیق تدوین شده است.

(۲) تعیین معیارهای ورود و خروج مطالعات: در این مرحله، ملاک‌های ورود شامل ارتباط مستقیم با موضوع، اعتبار علمی، انتشار در منابع معتبر و برخورداری از داده‌های کیفی روشن بوده است. معیارهای خروج نیز شامل عدم ارتباط موضوعی، ضعف در روش‌شناسی یا اعتبار پایین منابع بوده است.

(۳) تدوین راهبرد جستجو: در این مرحله، کلیدواژه‌های مرتبط با موضوع پژوهش مانند «کارآفرینی»، «آموزش کارآفرینی»، «معلمان»، «برنامه درسی کارآفرینی و تولید»، «اجرای برنامه درسی»، و «فعالیت‌های کارآفرینانه» شناسایی و تدوین شدند. سپس، این کلیدواژه‌ها در پایگاه‌های داده علمی وارد شده و مقالات مرتبط با بازه زمانی ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴ استخراج شدند. در جدول ۱ به طور کلی معیارهای پذیرش و عدم پذیرش مقالات در پژوهش ارائه شده است.

جدول ۱

معیارهای پذیرش و عدم پذیرش

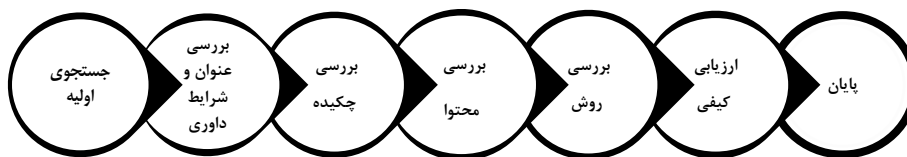
معیار	معیار پذیرش	معیار عدم پذیرش
بازه زمانی	مقالات منتشرشده بین سال‌های ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۴	مقالات منتشرشده قبل از سال ۲۰۱۵
ارتباط با موضوع	آموزش و پرورش پرداخته‌اند.	مقالاتی که به موضوع «برنامه درسی کارآفرینی» در حوزه کارآفرینی در حوزه‌های صنعتی) پرداخته‌اند
روش پژوهش	مطالعات دارای روش‌شناسی دقیق و معتبر (کیفی، کمی یا ترکیبی) و مرور نظام‌مند	مقالات فاقد روش‌شناسی واضح، بدون استانداردهای علمی، یا مقالات مروری عمومی و غیرنظام‌مند
نوع منبع	پایگاه‌های داده بین‌المللی	مقالات منتشرشده در مجلات معتبر علمی، نمایه‌شده در اعتبار علمی
نتایج کاربردی	مطالعاتی که یافته‌های قابل استفاده در زمینه طراحی یا اجرای برنامه درسی ارائه کرده‌اند	مقالات فاقد نتایج قابل تفسیر یا فاقد کاربرد عملی در برنامه درسی

(۴) جستجوی نظام‌مند مبانی نظری: پس از تدوین کلیدواژه‌ها، جستجوی نظام‌مند در پایگاه‌های داده داخلی و بین‌المللی انجام شد. این جستجو به شناسایی ۱۲۹ مقاله اولیه منجر شد که پس از غربالگری و حذف منابع غیرمرتبط، ۴۰ مقاله نهایی برای تحلیل انتخاب شدند.

(۵) انتخاب متون مناسب و ارزیابی کیفیت مطالعات: مقالات انتخاب‌شده با استفاده از معیارهایی مانند کیفیت علمی، ارتباط با موضوع پژوهش، و روش‌شناسی مورد بررسی قرار گرفتند. در این زمینه، ابزار CASP برای ارزیابی کیفیت مقالات به کار رفت و مقالاتی که امتیاز بالایی از این ارزیابی کسب کردند، در تحلیل نهایی گنجانده شدند. در این پژوهش مراحل فرآیند بازبینی بر اساس شکل ۱ و به شرح زیر بوده است:

شکل ۱

مراحل و دستاوردهای غربالگری و انتخاب مطالعات مناسب

منابع نهایی: ۴۰ تعداد ورودی: ۴۴ تعداد ورودی: ۵۳ تعداد ورودی: ۷۱ تعداد ورودی: ۹۸ تعداد ورودی: ۱۲۹ تعداد کل منابع: ۱۲۹
تعداد رد شده: ۴ تعداد رد شده: ۹ تعداد رد شده: ۱۸ تعداد رد شده: ۲۷ تعداد رد شده: ۳۱

(۶) استخراج و مدیریت داده‌ها: داده‌های اصلی از مقالات انتخاب‌شده استخراج و سازمان‌دهی شدند. این داده‌ها شامل روش‌شناسی، یافته‌های کلیدی، و توصیه‌های اجرایی مربوط به برنامه‌های درسی کارآفرینی بودند.

(۷) ترکیب و ارائه یافته‌ها: یافته‌ها از طریق فرآیند کدگذاری باز، محوری و انتخابی تجزیه و تحلیل شدند. سپس با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودا، کدها و مفاهیم اصلی استخراج و طبقه‌بندی شدند و در نهایت مدل مفهومی اجرای برنامه درسی کارآفرینی ارائه شد.

در ادامه، به منظور تضمین اعتبار و پایایی یافته‌های پژوهش، از راهبردهای متعددی استفاده شده است. نخست، بررسی و تأیید داده‌ها و تحلیل‌ها از طریق فرآیند ارزیابی همتایان علمی بررسی و توسط چندین پژوهشگر مستقل تأیید شد تا دقت و صحت نتایج تضمین گردد. همچنین، به منظور کاهش سوگیری و افزایش اعتمادپذیری در فرآیند کدگذاری داده‌ها، از روش توافق درون‌موضوعی میان دو کدگذار استفاده شد. بدین ترتیب، دو کدگذار مستقل فرآیند کدگذاری را انجام داده و نتایج به‌دست‌آمده مورد مقایسه و تأیید قرار گرفت. این اقدامات موجب تضمین صحت و انسجام یافته‌ها گردید. در مجموع، بهره‌گیری از مدل ساختاریافته سندلوسکی و باروسو به پژوهش حاضر این امکان را داد تا با دقت و انسجام بیشتری، به ترکیب و تبیین عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی بپردازد و مدلی نظری مبتنی بر شواهد پژوهشی معتبر ارائه دهد.

یافته‌ها

در این پژوهش، فرآیند تجزیه و تحلیل یافته‌ها بر اساس داده‌های گردآوری‌شده از ۴۰ مقاله منتخب انجام گرفت که به عنوان منابع اصلی تحقیق شناسایی شدند. تحلیل داده‌ها در سه مرحله شامل کدگذاری باز، محوری و انتخابی انجام شد تا ابعاد و مؤلفه‌های کلیدی مرتبط با اجرای برنامه درسی کارآفرینی با نقش محوری معلمان در مدارس متوسطه شناسایی شود. در مرحله کدگذاری باز، متن مقالات به دقت مطالعه و داده‌ها به واحدهای معنایی کوچک‌تر تفکیک شدند که پس از بررسی دقیق در این مرحله، ۱۰۳ کد اولیه شناسایی گردید که امکان شناسایی مفاهیم پایه‌ای و متنوع مرتبط با اجرای برنامه درسی کارآفرینی را فراهم کرد. در مرحله کدگذاری محوری، محقق کدهای شناسایی‌شده را تحلیل و آن‌ها را بر اساس شباهت‌ها و ارتباطات مفهومی

در دسته‌بندی‌های اصلی گروه‌بندی کرد. در این مرحله، تلاش شد تا ارتباطات میان مفاهیم و مقوله‌ها به دقت بررسی شود. در نهایت، در مرحله کدگذاری انتخابی، مقوله‌های اصلی شناسایی شده تلفیق و ترکیب شدند تا الگوی مفهومی نهایی شکل بگیرد. این مرحله بر تحلیل روابط میان مقوله‌ها و تدوین یک چارچوب منسجم برای درک بهتر عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی متمرکز بود. در نهایت در مرحله کدگذاری انتخابی، مقوله‌های اصلی شناسایی شده با هم تلفیق و ترکیب شدند تا الگوی مفهومی نهایی شکل بگیرد. این مرحله بر تحلیل روابط میان مقوله‌ها و تدوین یک چارچوب منسجم برای درک بهتر عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی متمرکز بود. نتیجه این مرحله، تبیین روابط میان ابعاد کلیدی و ایجاد مدلی جامع برای اجرای مؤثر برنامه‌های کارآفرینی در مدارس متوسطه بود. به‌طور کلی، این فرآیند به شناسایی مؤلفه‌ها و ابعاد اصلی اجرای برنامه درسی کارآفرینی انجامید که مبنای طراحی مدل مفهومی اجرای برنامه درسی کارآفرینی در این پژوهش قرار گرفت. این یافته‌ها در جدول شماره ۱ ارائه شده است.

جدول ۱

نتایج کدهای مستخرج از مقالات منتخب

مفاهیم (کدباز)	مقوله (کدمحوری)	ابعاد
تقویت تفکر انتقادی زیر نظر معلمان	هدایت آموزشی معلمان	
توجه به رویکردهای بین‌رشته‌ای در تدریس		
آموزش مهارت‌های عملی و شغلی با راهبری معلمان		
طراحی محتوای متناسب با بازار کار توسط معلمان		
تقویت مهارت‌های حل مسئله در کلاس‌های هدایت‌شده		
یادگیری مشارکتی مدیریت‌شده توسط معلمان		
ترکیب نظریه با پروژه‌های عملی در تدریس		
تخصص معلمان در آموزش کارآفرینی	توانمندسازی یادگیرندگان	
نقش معلم به عنوان راهنما در فرآیند یادگیری		
آموزش‌های ضمن خدمت برای ارتقای معلمان		
ایجاد انگیزه برای نوآوری و خلاقیت توسط معلمان		
حمایت از معلمان برای توسعه روش‌های آموزشی		
نقش معلمان در تقویت مهارت‌های اجتماعی		
مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری	تعامل فعال دانش‌آموز و معلم	
انگیزه برای حضور در فعالیت‌های آموزشی با تشویق معلم		
خودکارآمدی در تحقق اهداف با حمایت معلمان		
درک اهمیت کارآفرینی در آموزش معلمان		
توجه به نیازهای روان‌شناختی دانش‌آموزان		
مسئولیت‌پذیری در یادگیری تحت هدایت معلم		
طراحی کتاب‌های درسی کاربردی برای معلمان	منابع و ابزار پشتیبان معلم	
تولید محتوای بومی متناسب با تدریس معلمان		
بهره‌گیری از پلتفرم‌های آنلاین با هدایت آموزشی		
ارزیابی کیفیت مواد آموزشی توسط معلمان		
راهنماهای تدریس برای تسهیل کار معلمان		
منابع چندرسانه‌ای در آموزش معلمان		
ابزارهای سنجش و بازخورد در اختیار معلمان		
استفاده از فناوری‌های آموزشی توسط معلمان	نوآوری و فناوری در تدریس	
توسعه اپلیکیشن‌های آموزشی با هدایت معلمان		
یادگیری مبتنی بر بازی طراحی‌شده توسط معلمان		
آموزش مهارت‌های دیجیتال در کلاس‌های معلمان		
ایجاد پلتفرم‌های آموزشی مشترک با راهبری معلمان		
بهره‌گیری از شبکه‌های اجتماعی برای آموزش معلمان		

مسیر یادگیری و تدریس

پرورش حرفه‌ای دانش‌آموزان	تقویت کار تیمی با هدایت معلمان پرورش مهارت‌های ارائه و سخنرانی توسط معلمان آموزش تفکر استراتژیک در کلاس‌های معلم‌محور تقویت مذاکره و اقناع با آموزش معلمان مدیریت منابع انسانی با نقش معلمان نگارش طرح تجاری تحت هدایت معلم تحلیل محیط کسب‌وکار با آموزش معلمان پرورش توانایی‌های کارآفرینی نوپا با پشتیبانی معلم
مهارت‌های کارآفرینی با راهبری معلمان	آموزش مدیریت مالی با تدریس معلمان آموزش اصول بازاریابی و فروش توسط معلمان تقویت خلاقیت و نوآوری با هدایت معلمان راه‌اندازی کسب‌وکار کوچک با حمایت معلمان آموزش مدیریت زمان و برنامه‌ریزی توسط معلمان تقویت رهبری و تیم‌سازی با آموزش معلمان تحلیل فرصت‌های بازار تحت راهبری معلم آموزش کاربرد فناوری در کسب‌وکار توسط معلمان آموزش حل تعارض در محیط کار توسط معلمان
هدایت فرهنگی و محیطی	شکل‌دهی فرهنگ مدرسه برای آموزش کارآفرینی هدایت ارزش‌های اجتماعی در کلاس ایجاد فضای حمایتی برای یادگیری نوآورانه تقویت روابط اجتماعی و تعامل در یادگیری همسویی برنامه با فرهنگ محلی از طریق تدریس مدیریت اثر سیاست‌های آموزشی بر کلاس بهره‌گیری از جو مدرسه برای یادگیری مؤثر پشتیبانی زیرساخت‌ها در اجرای تدریس
هم‌افزایی ذینفعان با رهبری آموزشی	فعال‌سازی خانواده‌ها در حمایت از برنامه هدایت مدیریتی برای اجرای مؤثر کلاس تقویت تعامل مدرسه و جامعه محلی هماهنگی آموزش با نیازهای صنعت تعامل بین مدیران و معلمان در بهبود برنامه استفاده از شبکه‌های کارآفرینی در تدریس ایجاد ارتباط با فعالان اقتصادی
توسعه فرهنگی و اجتماعی	ترویج نگرش کارآفرینی در کلاس مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت اجتماعی پرورش اخلاق کار و مسئولیت‌پذیری انطباق برنامه با نیازهای فرهنگی اثرگذاری اجتماعی آموزش
مشارکت جهانی و بین‌المللی	شناسایی فرصت‌های همکاری با مؤسسات بین‌المللی تعامل با مراکز علمی و پژوهشی جهانی بهره‌گیری معلمان از تجارب کشورهای پیشرو تبادل روش‌های نوین تدریس هدایت دانش‌آموزان به رقابت‌های جهانی فراهم‌سازی مسیرهای تحصیلی بالاتر
جنبه‌های اجرایی با هدایت آموزشی	استفاده از بازخورد معلمان برای بهبود برنامه تعیین معیارهای موفقیت برنامه با نقش راهبری آموزشی تطبیق برنامه با نیازهای واقعی دانش‌آموزان تدوین اصلاحات مبتنی بر نتایج ارزیابی

بستر اجتماعی و فرهنگی

سازوکار اجرا و ارزیابی

ارزیابی تأثیرات برنامه	تحلیل تأثیر برنامه بر انگیزه تحصیلی
	سنجش مهارت‌های ارتباطی و همکاری
	تحلیل تغییر نگرش دانش‌آموزان نسبت به کارآفرینی
	ارزیابی موفقیت دانش‌آموزان در ایجاد کسب‌وکار
	تحلیل نتایج بلندمدت برنامه بر رفتار شغلی
	بررسی تأثیر برنامه بر مهارت‌های تصمیم‌گیری
	تحلیل تأثیر برنامه بر توانایی مدیریت ریسک
	بررسی تأثیر برنامه بر بهبود توانایی‌های همکاری
	تحلیل نتایج برنامه در رشد خلاقیت دانش‌آموزان
هم‌راستایی برنامه با سیاست‌های ملی و منطقه‌ای	هماهنگی برنامه با اسناد بالادستی
	کاهش بیکاری محلی از طریق آموزش کارآفرینی
	توسعه مهارت‌های آینده‌محور
	ارتقای کیفیت آموزش و مشارکت دانش‌آموزان
	کاهش فاصله بین مدرسه و صنعت
ارزیابی و بازخورد ذینفعان	دریافت بازخورد دانش‌آموزان درباره برنامه
	نظر و پیشنهاد مربیان و راهبران آموزشی
	بازخورد مدیران برای بهبود اجرای برنامه
چالش‌ها و موانع	محدودیت منابع آموزشی و مالی
	موانع فرهنگی در پذیرش برنامه
	چالش‌های مرتبط با توسعه زیرساخت‌های مدارس
	موانع ارتباط بین مدارس و صنعت
	مقاومت برخی معلمان در برابر تغییرات
	شناسایی موانع محیطی در اجرای برنامه
	عدم هم‌خوانی برنامه با برخی سیاست‌های ملی

مسیر یادگیری و تدریس

بعد نخست یافته‌های پژوهش حاضر با عنوان «مسیر یادگیری و تدریس» بر نقش محوری معلمان در فرآیند آموزش کارآفرینی تأکید دارد. مقولات این بعد شامل هدایت آموزشی معلمان، توانمندسازی یادگیرندگان، تعامل فعال دانش‌آموز و معلم، منابع و ابزار پشتیبان معلم، نوآوری و فناوری در تدریس، پرورش حرفه‌ای دانش‌آموزان و مهارت‌های کارآفرینی با راهبری معلمان می‌باشند. در این بعد، معلمان به عنوان راهنمایان اصلی یادگیری، جریان آموزش کارآفرینی را هدایت می‌کنند و با بهره‌گیری از روش‌های نوین، زمینه توانمندسازی یادگیرندگان را فراهم می‌آورند. تعامل پویا میان معلم و دانش‌آموز نه تنها موجب ارتقای انگیزه و مشارکت یادگیرندگان می‌شود، بلکه فضای کلاس را به محیطی برای تجربه زیسته و یادگیری فعال تبدیل می‌کند. همچنین، دسترسی به منابع و ابزار پشتیبان مؤثر، نقش معلمان را در طراحی و اجرای برنامه‌های کارآفرینانه تقویت می‌نماید. به کارگیری نوآوری و فناوری در تدریس، فرصتی برای افزایش کیفیت آموزش و ایجاد محیط‌های یادگیری خلاقانه در اختیار معلمان قرار می‌دهد. در کنار آن، پرورش حرفه‌ای دانش‌آموزان از طریق راهبری معلمان، مسیر رشد فردی و اجتماعی آنان را هموار ساخته و مهارت‌های کارآفرینی و شغلی را در چارچوب نیازهای بازار کار ارتقا می‌دهد. در مجموع، این بعد نشان می‌دهد که معلمان محور اصلی در هدایت، توانمندسازی و آماده‌سازی دانش‌آموزان برای آینده شغلی و کارآفرینانه هستند و بدون ایفای نقش فعال آنان، تحقق اهداف برنامه درسی کارآفرینی امکان‌پذیر نخواهد بود.

بستر اجتماعی و فرهنگی

بعد دوم یافته‌های پژوهش با عنوان «بستر اجتماعی و فرهنگی» بر اهمیت نقش محوری معلمان در شکل‌دهی به محیط و فرهنگ یادگیری کارآفرینی تأکید دارد. مقولات این بعد شامل هدایت فرهنگی و محیطی، هم‌افزایی ذی‌نفعان با رهبری آموزشی، توسعه فرهنگی و اجتماعی و مشارکت جهانی و بین‌المللی می‌باشند. در این بعد، معلمان با ایفای نقش هدایتگر در فرهنگ

مدرسه و محیط یادگیری، ارزش‌های اجتماعی را به جریان تدریس پیوند می‌زنند و بستری حمایتی برای پرورش نگرش‌های کارآفرینانه فراهم می‌سازند. هم‌افزایی میان ذی‌نفعان از جمله خانواده‌ها، مدیران، صنعت و جامعه محلی نیز زمانی اثربخش است که با رهبری آموزشی معلمان همسو گردد و به ارتقای کیفیت برنامه‌های درسی کمک کند. از سوی دیگر، توسعه فرهنگی و اجتماعی از طریق فعالیت‌های آموزشی و پرورشی هدایت‌شده توسط معلمان، موجب تقویت اخلاق کار، مشارکت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان می‌شود. همچنین، مشارکت جهانی و بین‌المللی در آموزش کارآفرینی، با نقش فعال معلمان در تبادل تجربه‌ها و روش‌های نوین تدریس، فرصت‌های تازه‌ای برای ارتقای خلاقیت و یادگیری فراهم می‌آورد. در مجموع، این بعد نشان می‌دهد که معلمان به‌عنوان رهبران آموزشی، پیشران اصلی در پیوند مدرسه با جامعه، فرهنگ و جهان هستند و موفقیت برنامه درسی کارآفرینی به میزان توان آنان در هدایت محیط اجتماعی و فرهنگی بستگی دارد.

سازوکار اجرا و ارزیابی

بعد سوم یافته‌های پژوهش تحت عنوان «سازوکار اجرا و ارزیابی» بر نقش محوری معلمان در مدیریت اجرا، نظارت و بهبود مستمر برنامه درسی کارآفرینی تمرکز دارد. مقولات این بعد شامل جنبه‌های اجرایی با هدایت آموزشی، ارزیابی تأثیرات برنامه، هم‌راستایی برنامه با سیاست‌های ملی و منطقه‌ای، ارزیابی و بازخورد ذینفعان و چالش‌ها و موانع است. در جنبه‌های اجرایی، راهبری آموزشی معلمان بستر طراحی و اجرای کارآمد فعالیت‌ها را فراهم می‌سازد و بازخورد آنان نقش اصلی در اصلاح و ارتقای برنامه دارد. در ارزیابی تأثیرات، تحلیل نتایج یادگیری و تغییر نگرش‌ها، مهارت‌ها و رفتارهای کارآفرینانه دانش‌آموزان بر پایه مشاهدات و گزارش‌های آموزشی معلمان انجام می‌گیرد. هم‌راستایی برنامه با سیاست‌های کلان ملی و منطقه‌ای نیز در صورتی مؤثر است که از طریق کنشگری معلمان به زبان عمل آموزشی ترجمه شود و به توسعه مهارت‌های آینده‌محور در مدارس بینجامد. در زمینه بازخورد ذی‌نفعان، دریافت نظرات دانش‌آموزان، خانواده‌ها و مدیران زمانی ارزشمند است که با تحلیل و هدایت معلمان در فرآیند تدریس ترکیب گردد. در نهایت، شناسایی چالش‌ها و موانع از جمله محدودیت منابع یا مقاومت نهادی نیز به‌واسطه تجربه و راهکارهای ارائه‌شده توسط معلمان معنا پیدا می‌کند. بدین ترتیب، این بعد نشان می‌دهد که معلمان نه تنها مجریان برنامه، بلکه ارزیابان و بهبوددهندگان اصلی آن هستند و موفقیت آموزش کارآفرینی در گرو ظرفیت و توان راهبری آنان است.

شکل ۱

مدل نهایی عوامل مؤثر بر اجرای برنامه درسی کارآفرینی با نقش محوری معلمان در مدارس متوسطه

اجرای مؤثر برنامه درسی کارآفرینی در مدارس متوسطه، فرآیندی پیچیده و چندبعدی است که مستلزم هم‌افزایی و هماهنگی میان عوامل آموزشی، فرهنگی-اجتماعی و سازوکارهای اجرایی و ارزیابی است. نتایج این پژوهش نشان داد که معلمان به عنوان محور اصلی در هر سه بعد یادگیری و تدریس، بستر اجتماعی و فرهنگی، و سازوکار اجرا و ارزیابی نقش تعیین‌کننده‌ای دارند؛ به‌گونه‌ای که کیفیت راهبری آموزشی، خلاقیت در روش‌های تدریس و توانایی آنان در هدایت و تسهیل یادگیری کارآفرینانه، مسیر اجرای مؤثر یا ناکارآمد این برنامه‌ها را مشخص می‌کند.

در بعد یادگیری و تدریس، یافته‌ها بیانگر آن است که بهره‌گیری از روش‌های فعال مانند یادگیری مبتنی بر پروژه و استفاده از فناوری‌های نوین، زمانی بیشترین اثرگذاری را دارد که توسط معلمان ماهر و توانمند هدایت شود. این امر با پژوهش‌های Eghbal et al. (2023); Jackson et al. (2023); Farhadi et al. (2023); Bakhshian et al. (2024) همسو است. با این حال، مطالعات Eghbal et al. (2023); Metan and Rahmawati (2025); et al. (2020) نشان می‌دهد که کمبود آموزش تخصصی و منابع کافی، توان معلمان را در اجرای کامل این رویکردها محدود کرده و فاصله‌ای میان تئوری و عمل ایجاد می‌کند. علاوه بر این، در زمینه نوآوری و فناوری، ضعف زیرساخت‌های دیجیتال و مهارت‌های فناورانه معلمان و دانش‌آموزان چالشی اساسی است که می‌تواند اثربخشی برنامه‌ها را کاهش دهد و نیازمند سیاست‌گذاری حمایتی است.

در بعد بستر اجتماعی و فرهنگی، معلمان نقش کلیدی ایفا می‌کنند؛ آنان با ایجاد محیط‌های یادگیری مبتنی بر ارزش‌های فرهنگی و هم‌زمان تسهیل‌گر پذیرش نوآوری، زمینه‌ای پویا و فراگیر را برای رشد مهارت‌ها و نگرش‌های کارآفرینانه فراهم می‌کنند. یافته‌ها با مطالعات Moradi (2019); Yarmohammadzadeh et al. (2019); Gamd and Uliana (2017); Pardanjan et al. (2020) همخوانی دارد و نشان می‌دهد که هدایت فرهنگی معلمان می‌تواند مشارکت ذینفعان، از خانواده‌ها تا جامعه محلی و حتی همکاری‌های بین‌المللی را اثربخش‌تر سازد. با این حال، همان‌گونه که Omid et al. (2018); Hashemi (2016) بیان کرده‌اند، نگرش‌های سنتی و محافظه‌کارانه در برخی بسترها، پذیرش نگرش‌های کارآفرینانه را دشوار می‌سازد. همچنین نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی، به‌ویژه در مناطق محروم، دسترسی به فرصت‌های آموزشی را محدود می‌کند (Rudhamba et al., 2020; Abolhasani et al., 2021). بنابراین، توانمندسازی معلمان در انطباق برنامه‌های درسی با شرایط فرهنگی و اجتماعی متنوع، ضرورتی راهبردی است.

در بعد سازوکار اجرا و ارزیابی، یافته‌ها نشان می‌دهد که سیستم‌های ارزیابی جامع، بازخوردهای مستمر و هم‌راستایی با سیاست‌های کلان، زمانی کارآمد خواهد بود که معلمان به عنوان بازیگران محوری در طراحی، اجرا و تحلیل این فرآیندها مشارکت فعال و مستمر داشته باشند. این نتیجه با پژوهش‌های Javail Parvar et al. (2023); MortezaNezhad (2022) همسو است. با این وجود، شواهد Palestina et al. (2020); Naderi et al. (2019) نشان می‌دهد که محدودیت‌های سازمانی، کمبود منابع و ضعف هماهنگی نهادی، اغلب مانع از مشارکت مؤثر معلمان در فرآیند ارزیابی می‌شود. این امر موجب می‌گردد بازخوردهای ذی‌نفعان کمتر به اصلاح عملی برنامه‌ها منجر شود. بنابراین، تقویت ساختارهای نهادی، ایجاد سازوکارهای حمایتی و سرمایه‌گذاری پایدار برای توانمندسازی معلمان، از ارکان حیاتی برای تحقق موفقیت‌آمیز اهداف آموزش کارآفرینی در مدارس به شمار می‌آید.

در مجموع، نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که موفقیت برنامه‌های کارآفرینی در مدارس متوسطه، به میزان زیادی به ظرفیت حرفه‌ای و نقش راهبردی معلمان وابسته است. آن‌ها نه تنها تسهیل‌گران یادگیری، بلکه هدایت‌گران فرهنگی و ارزیابان اصلی برنامه محسوب می‌شوند. بنابراین، طراحی سیاست‌های آموزشی آینده‌نگر باید بر محور توانمندسازی معلمان، ارتقای مهارت‌های تخصصی آنان در حوزه کارآفرینی و فراهم‌سازی بسترهای حمایتی لازم برای ایفای نقش محوری‌شان در سه بعد آموزشی، فرهنگی-اجتماعی و اجرایی استوار باشد. با این وجود، ناهماهنگی‌ها و چالش‌های شناسایی شده نشان می‌دهد که تنها تکیه بر طراحی نظری برنامه‌ها کافی نیست و باید راهکارهای عملیاتی و سیاست‌گذاری‌های کلان همسو با شرایط بومی و محدودیت‌های اجرایی تدوین گردد. محدودیت اصلی این پژوهش، اتکا به مطالعات پیشین و فقدان داده‌های میدانی است که ممکن است باعث شود برخی ابعاد خاص و چالش‌های زمینه‌ای به طور کامل شناسایی نشود. بنابراین، پژوهش‌های آینده

می‌بایست با بهره‌گیری از داده‌های تجربی و میدانی، به بررسی دقیق‌تر تفاوت‌های منطقه‌ای، فرهنگی و نهادی بپردازند و راهکارهای تطبیقی و عملیاتی جدید را توسعه دهند. علاوه بر این، تمرکز بر توانمندسازی حرفه‌ای معلمان، توسعه زیرساخت‌های فناورانه و ابزارهای ارزیابی نوین و تقویت مشارکت ذینفعان از جمله پیشنهادات کلیدی برای بهبود اثربخشی برنامه‌های کارآفرینی در مدارس متوسطه است.

References

- Aboulhasani, Z., Dehghani, M., Javadipour, M., Salehi, K., & Mohammadhosani, N. (2021). A phenomenological exploration of the strengths and weaknesses in implementing the Work and Technology curriculum and strategies for improving its execution. *Educational Sciences*, 28(1), 67–88. <https://doi.org/10.22055/edus.2021.35606.3137>
- Adisel, A., Andriany, D., Suryati, & Putra, H. R. (2022). Implementing entrepreneurship education in extracurricular activity (ECA) for students. *International Journal of Education in Mathematics, Science and Technology (IJEMST)*, 10(4), 955–970. <https://doi.org/10.46328/ijemst.2621>
- Akbari, A., Taghipour, H., Taghipourian Gilani, M. J., & Ghaffari Mejlej, M. (2023). Designing a model of characteristics of entrepreneurial schools in Iran based on grounded theory. *Quarterly Journal of Fundamental Research*, 20(1), 119–136. [In Persian]
- Alda, A. A. D., & Sanz-Ponce, R. (2021). Educación emprendedora y filosofía de la educación. *Cuestiones Pedagógicas. Revista De Ciencias De La Educación*, 2(30), 13-26. <https://doi.org/10.12795/CP.2021.i30.v2.01>
- Alsubaie, M. A. (2016). Curriculum development: Teacher involvement in curriculum development. *Journal of Education and Practice*, 7(9), 106-107.
- Aryati, S. O., Novita, R. I., Indrawati, A., Wardana, L. W., & Saraswati, T. T. (2023). Implementation of entrepreneurship education to grow entrepreneurial interest in junior high schools: literature review. *Journal of Economics, Education, Business and Management*, 212-222.
- Bacigalupo, M., Kamylylis, P., Punie, Y., & Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The entrepreneurship competence framework. *Luxembourg: Publications Office of the European Union*. <https://doi.org/10.2791/593884>
- Bakhshian, F., Samadi, S., Jafari, M., & Navid, H. (2024). Flexible curricula as a novel approach in education. *Proceedings of the First International Conference on Education with the Approach of Smart Schools, Creative Teachers, and Thoughtful Students in the Horizon of 1404*, Bushehr.
- Bascia, N., Carr-Harris, S., Fine-Meyer, R., & Zurzolo, C. (2014). Teachers, curriculum innovation, and policy formation. *Curriculum Inquiry*, 44(2), 228-248. <https://doi.org/10.1111/curi.12044>
- Bongco, R. T., & David, A. P. (2020). Filipino teachers' experiences as curriculum policy implementers in the evolving K to 12 landscape. *Issues in Educational Research*, 30, 19–34.
- Chunrasaksakun, C., Sanrattana, U., Tungkasamit, A., & Srisawat, N. (2015). Developing a local curriculum framework on water resource and disaster courses for enhancing students' learning achievements in the basic educational system. *Educational Research and Reviews*, 10(16), 2216–2225. <https://doi.org/10.5897/ERR2015.2277>

- Dike, B. W., & Effanga, O. J. (2020). Implementation of entrepreneurship education for self-reliance in public secondary schools in Rivers State. *International Journal of Institutional Leadership, Policy and Management*, 2(2), 440–459.
- Dornadula, V. H. R., Siddiqui, K., Shashirekha, B. V., & Vinoth Kumar, C. (2023). Impact of entrepreneurial education on school students' startup initiation tendency: An empirical study. *Journal of Informatics Education and Research*, 3(2). <https://doi.org/10.52783/jier.v3i2.413>
- Dusenbury, L., Brannigan, R., Falco, M., & Hansen, W. B. (2003). A review of research on fidelity of implementation: Implications for drug abuse prevention in school settings. *Health Education Research*, 18(2), 237–256. <https://doi.org/10.1093/her/18.2.237>
- Farhadi, M., Abdolahi, H., Azizi, M., & Taheri, M. (2023). Analyzing the components of the development of entrepreneurial attitude in the students of the second year of theoretical high school, using a mixed approach (Case study: Expert entrepreneurship teachers in Tehran). *Education and Management of Entrepreneurship*, 2(3), 75–90. <https://doi.org/10.22126/eme.2023.9683.1048> [In Persian]
- Fejes, A., Nylund, M., & Wallin, J. (2019). How do teachers interpret and transform entrepreneurship education? *Journal of Curriculum Studies*, 51(4), 554–566. <https://doi.org/10.1080/00220272.2018.1488998>
- Hardie, B., Highfield, C., & Lee, K. (2023). Attitudes and values of teachers and leaders towards entrepreneurship education. *Research Papers in Education*, 38(4), 690–714. <https://doi.org/10.1080/02671522.2022.2028891>
- Heshmatifar, L., Liyāghatdār, M., & Ābedi, A. (2019). The impact of the use of entrepreneurship training package based on Saskatchewan University of Saskatchewan's educational program on the students' entrepreneurship morale: A mixed methods study with the concurrent embedded design. *Journal of Educational Innovations*, 18(3), 83–104. [In Persian]
- Jackson, L., Keane, T., & Garvis, S. (2023). Analysis of entrepreneurial education in secondary schools: Teaching the next generation of innovators. In *Technological innovations in education: Applications in education and teaching* (pp. 103–116). Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-99-2785-2_8 [In Persian]
- Jafarpour, M., Hashemi, S. A., & Mashinchi, A. A. (2024). Design and validation of an entrepreneurial curriculum model for secondary schools aligned with the general policies of national entrepreneurship. *Quarterly Journal of The Macro and Strategic Policies*, 12(45), 48–86. <https://doi.org/10.30507/jmsp.2023.395118.2571> [In Persian]
- Javid Parvar, L., Mohamadi Naeni, M., & Faghihi, A. R. (2023). Evaluating the components of entrepreneurship in the experienced curriculum of entrepreneurship and production of the second grade of high school in Isfahan from the perspective of students. *Political Sociology of Iran*, 5(12), 1908–1919. <https://doi.org/10.30510/psi.2022.304336.2290> [In Persian]
- Karimi, H. (2020, October 20–November 1). The role of education in entrepreneurship [Conference paper]. *Proceedings of the First National Conference on Applied Research in Educational Processes*. First National Conference on Applied Research in Educational Processes, Minab, Iran. <https://civilica.com/doc/1116575> [In Persian]

- Khajeh, B., Mahmoudi, F., Adib, Y., & Habibi, H. (2022). Studying the primary schools teachers' resistance towards formal curriculum: Grounded theory study. *Journal of Theory & Practice in Curriculum*, 19(10), 373–408. [In Persian]
- Khan, M. A., & Law, L. S. (2015). An integrative approach to curriculum development in higher education in the USA: A theoretical framework. *International Education Studies*, 8(3), 66–75. <https://doi.org/10.5539/ies.v8n3p66>
- Khodabandeh, L. (2021). A comparative study of secondary-level entrepreneurship education in selected countries and providing solutions for Iran's educational system. *Innovation Ecosystem Quarterly*, 1(3). <https://doi.org/10.22111/innoeco.2021.37236.1012>
- Leger, M., Arsenijevic, J., & Bosma, N. (2025). The role and effectiveness of non-formal training programmes for entrepreneurship in sub-Saharan Africa: a systematic literature review. *Entrepreneurship & Regional Development*, 37(1-2), 214-247. <https://doi.org/10.1080/08985626.2024.2348046>
- Liu, F., Zhang, T., Zhang, C., Liu, L., Wang, L., & Liu, B. (2023). A Review of the Evaluation System for Curriculum Learning. *Electronics*, 12(7), 1676. <https://doi.org/10.3390/electronics12071676>
- Madondo, F. (2021). Perceptions on curriculum implementation: A Case for rural Zimbabwean early childhood development teachers as agents of change. *Journal of Research in Childhood Education*, 35(3), 399-416. <http://dx.doi.org/10.1080/02568543.2020.1731024>
- Manzanillo, R. M. (2024). From classroom to boardroom: Exploring the learning and lived experience of teacher-turned-entrepreneurs. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22(2), 13974–14000. <https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.001006>
- Martin, B. C., McNally, J. J., & Kay, M. J. (2013). Examining the formation of human capital in entrepreneurship: A meta-analysis of entrepreneurship education outcomes. *Journal of Business Venturing*, 28(2), 211–224. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2012.03.002>
- Mehrmohammadi, M. (2017). *Curriculum: Perspectives, approaches, and visions*. Astan Quds Razavi. [In Persian]
- Mettan, S. V., & Rahmawati, V. (2024). Relationship of attitude towards entrepreneurship to entrepreneurial intention through entrepreneurship education (case study of high school students in Surabaya). *Research in Management and Accounting (RIMA)*, 7(1), 1–19. <https://doi.org/10.33508/rima.v7i1.4913> journal.ukwms.ac.id
- Miço, H., & Cungu, J. (2023). Entrepreneurship Education, a Challenging Learning Process towards Entrepreneurial Competence in Education. *Administrative Sciences*, 13(1), 22. <https://doi.org/10.3390/admsci13010022>
- Minaeipour, F., Rahimian, H., Taheri, M., & Abbaspour, A. (2020). Identifying strategies for educating young entrepreneurs: A qualitative study. *Education*, 36(1), 41–62. [In Persian]
- Mohammadi, M., & Rashidi, S. (2020). Examining the relationship between teacher empowerment training in Lordegan primary schools and their educational entrepreneurship and organizational socialization. *Journal of Scientific Approaches in Modern Research in Management and Accounting*, 4(15), 99–105. [In Persian]

- Mokhtari, Z., Ghorrooneh, D., & Ahanchian, M. (2023). Strategies to improve the entrepreneurial behavior of principals of first secondary schools in Birjand. *MEO – Management in Education Organizations*, 12(3), 263–290. [In Persian]
- Moradi Pordanjani, H. A., Niknami, M., Pourzahir, A. T., & Jafari, P. (2022). A model for the education of entrepreneur students in elementary schools. *Journal of Adolescent and Youth Psychological Studies (JAYPS)*, 2(2), 252–273. <https://doi.org/10.61838/kman.jayps.2.2.22> [In Persian]
- Mortezanejad, N. (2022). Evaluation of entrepreneurship-related curricula in general education. *Research in Curriculum Planning*, 19(73), 134–154. <https://doi.org/10.30486/JSRE.2022.553601.0> [In Persian]
- Möttönen, T., & Tunkkari-Eskelinen, M. (2020). Entrepreneurship education and entrepreneurial ecosystems. In T. Möttönen (Ed.), *Finnish entrepreneurs: From freedom of occupation to the entrepreneurial society* (pp. 83–112). Jyväskylä ammattikorkeakoulu. *Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja*, 284.
- Mousapour, N. (2017). *Principles of secondary education planning*. Astan Quds Razavi. [In Persian]
- Mueller, S., & Anderson, A. R. (2014). Understanding the entrepreneurial learning process and its impact on students' personal development: A European perspective. *The International Journal of Management Education*, 12(3), 500–511. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2014.05.003>
- Nabi, G., Liñán, F., Fayolle, A., Krueger, N., & Walmsley, A. (2017). The impact of entrepreneurship education in higher education: A systematic review and research agenda. *Academy of management learning & education*, 16(2), 277-299. <https://doi.org/10.5465/amle.2015.0026>
- Naderi, N., Rezaei, B., Soleimani, M., & Rostami, S. (2019). Analysis of the barriers to effective teaching of *Entrepreneurship and Production Workshop* in the 2nd-grade secondary school. *Curriculum Studies*, 14(53), 135–166. [In Persian]
- Nasiri Nariman, M., Khalilzadeh Sarbanlar, H., & Norouzi, M. (2023). *Strategies for promoting and teaching entrepreneurship in schools based on the Fundamental Transformation Document*. In Proceedings of the Ninth National Conference on New Trends in Positive Psychology. Bandar Abbas, Iran. [In Persian]
- Núñez-Canal, M., Sanz Ponce, R., Azqueta, A., & Montoro-Fernández, E. (2023). How effective is entrepreneurship education in schools? An empirical study of the new curriculum in Spain. *Education Sciences*, 13(7), 740. <https://doi.org/10.3390/educsci13070740>
- Omidi, J., Hashemi, S. A., Gholtash, A., & Mashinchi, A. A. (2018). Designing a curriculum model for lower secondary school students. *Quarterly Journal of Educational Leadership and Management*, 12(2), 25–39. [In Persian]
- Palestina, R. L., Pangan, A. D., & Ancho, I. V. (2020). Curriculum implementation, facilitating and hindering factors: The Philippines context. *International Journal of Education*, 13(2), 91-104. <http://dx.doi.org/10.17509/ije.v13i2.25340>
- Paramitasari, N., Emilia, P., Yusendra, M. A. E., & Asnusa, S. (2024). The effect of entrepreneurial literacy, digital literacy, and social media use on the entrepreneurial interest of high school students. *Jurnal Comparative: Ekonomi dan Bisnis*, 6(2), 302–314. <https://doi.org/10.31000/combis.v6i2.11336>

- Rahayu, E., Budiyo, B., & Kustiono, K. (2023). Evaluation of entrepreneurship education curriculum implementation at SMK PGRI 1 Mejubo Kudus. *Innovative Journal of Curriculum and Educational Technology*, 12(1), 11–19. <https://doi.org/10.15294/ijcet.v12i1.71253>
- Rahimian, N., Saremi, A., Dehghani, M., & Mobaraki, M. H. (2020). Analysis of the implemented curriculum at the Faculty of Entrepreneurship, University of Tehran, and providing strategies: A narrative study. *Biannual Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 11(22), 221–248. [In Persian]
- Rudhumbu, N., du Plessis, E. C., & Maphosa, C. (2020). Challenges and opportunities for women entrepreneurs in Botswana: Revisiting the role of entrepreneurship education. *Journal of International Education in Business*, 13(2), 183–201. <https://doi.org/10.1108/JIEB-12-2019-0058>
- Ruseva, V., Baltova, S., & Nikolova, E. (2024). Challenges to entrepreneurship education in high school. Interaction between formal and informal assessment. *Pedagogika-Pedagogy*, 96(1s), 73–86. <http://dx.doi.org/10.53656/ped2024-1s.06>
- Sabzeh, B. (2015). Designing a model for an entrepreneurship curriculum for preschool children and its evaluation due to the viewpoint of specialists in curriculum, entrepreneurship, and educators. *Preschool and Elementary School Studies*, 1(1), 140–160. <https://doi.org/10.22054/soece.2015.2606> [In Persian]
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.
- Shahraki, A., Liaghatdar, M. J., Nasr Isfahani, A. R., & Khallaghi, A. A. (2023). The factors affecting the implementation of technical and vocational education curricula in Australian schools. *Journal of Management and Planning in Educational System*, 16(2), 9–36. <https://doi.org/10.48308/mpes.2023.103243> [In Persian]
- Silin, M. (2022). Lived Experiences of Educational Entrepreneurs: Exploring Qualities and their Realities. *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, 11(1 (s), - 190-211.
- Syamsudin, R. N., Ikhwanuddin, I., Prihadi, W. R., & Malik, A. (2024). Implementation of an entrepreneurship learning model in the creative product and entrepreneurship course for vocational high schools. *JPENSIL*, 13(3), 244–254. <https://doi.org/10.21009/jpensil.v13i3.43995>
- Tayebnia, M., Karimi, A., Padash, H., Yazdani, H., & Keyhani, M. (2023). Developing the framework of entrepreneurship education in schools through the meta-synthesis approach. *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 13 (41), 7–38. <https://doi.org/10.22034/emes.2023.554789.2388> [In Persian]
- Thomassen, M., Williams Middleton, K., Breum Ramsgaard, M., Neergaard, H., & Warren, L. (2020). Conceptualizing context in entrepreneurship education: A literature review. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour and Research*, 26(5), 863–886. <https://doi.org/10.1108/IJEER-04-2018-0258>
- Wiley, L. (2023). *Examining how entrepreneurial educators' perspectives and lived experiences have shaped their pedagogical approaches in secondary education* (Doctoral dissertation). Pepperdine University.

Yaghoubi Najafabadi, A. (2010). The necessity of entrepreneurship education at all levels. *Journal of School Counselor Development*, 4. 28-32. [In Persian]

Yarmohammadzadeh, P., Mahdiyoun, R., & Gholipour, S. (2019). Identifying factors affecting the promotion of entrepreneurship culture in vocational and technical schools: A mixed-method approach. *New Approaches in Educational Management*, 10(38), 35–56. [In Persian]